

До питання про застосування

терміна «неукладений договір» у сфері юридичної комунікації

О. І. Нечипоренко

здобувач кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

Дослідження правової природи неукладеного договору передусім потребує визначеності у питанні термінології. «Практично на кожному етапі розвитку науки обов'язково постає питання про її термінологію, про відповідність метамови станві розробленості наукових проблем, реакцією на яке й виступає

У статті розглядаються питання утворення та застосування терміна «неукладений договір», наводиться перелік його основних юридико-кваліфікуючих ознак.

Ключові слова: термін, укладений договір, неукладений договір.

В статье рассматриваются вопросы образования и применения термина «незаключенный договор», приводится перечень его основных юридико-квалифицирующих признаков.

Ключевые слова: термин, заключенный договор, незаключенный договор.

The article deals with the establishment and usage of the term «unconcluded contract», provides a list of its major juristic qualifying characteristics.

Keywords: term, concluded contract, unconcluded contract.

прагнення науковців удосконалити термінологію шляхом співвіднесення її з новими науковими поняттями та узгодити її використання в окремих напрямках науки» [1, с. 20]. В узагальненому вигляді це доволі точно відображає існуючу на сьогодні ситуацію у галузі цивілістики, де попри все зростаючий науковий інтерес до явища неукладеного до-

говору, питання вибору оптимальної термінологічної одиниці для його позначення залишається відкритим.

Завдання нашої статті – здійснити огляд застосування терміна «неукладений договір» у законодавстві, судовій практиці, юридичній науці, дослідити спосіб та правила його утворення з метою визначення його відповідності вимогам юридичного обігу.

Неукладений договір у термінологічному аспекті привертав увагу таких правознавців, як В. А. Кияшко, С. А. Подоляк, І. Є. Степанова, Д. О. Тузов.

Основою для моделювання терміна «неукладений договір» є формулювання позитивного права. У сучасному вітчизняному законодавстві базовим для цього слугує загальне правило ч. 1 ст. 638 Цивільного кодексу України [2] (далі – ЦК України), де договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Шляхом логічного умовиводу зазначений термін виводиться також із ряду спеціальних вказівок на умови, за яких договір вважається укладеним (ч. 2 ст. 703, ч. 2 ст. 729, ч. 1 ст. 866, ч. 1 ст. 937, ч. 1 ст. 1046 ЦК України тощо).

Звично оперують терміном «неукладений договір» судові органи, що простежується у рішеннях, роз'ясненнях, узагальненнях, оглядових та інформаційних листах Вищого арбітражного (господарського) суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Верховного Суду України, як за часів чинності Цивільного кодексу УРСР 1922 р. [3, с. 84-85], Цивільного кодексу УРСР 1963 р., так і ЦК України 2003 р.

Український законодавець здебільшого уникає прямого застосування в нормах права терміна «неукладений договір». Така обережність цілком зрозуміла через відсутність чіткої концепції «неукладеності» в національному праві. Деколи це призводить до помилкових висновків, що відображається в наукових дослідженнях. Так, С. А. Подо-

ляк стверджує: «Поняття неукладеної угоди не використовується у законодавстві»* [4, с. 152]. Однак поняття «неукладений договір» вже здобуло текстуального виразу.

Використання стосовно договору термінології «вважається неукладеним» безпосередньо у законах і підзаконних нормативно-правових актах зустрічається як в нормах, які на сьогодні втратили чинність, так і діючих (ч. 8 ст. 181 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р. (далі – ГК України); ч. 1 ст. 41 Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 1 червня 2010 р. (виключена); п. 1 Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затверджене наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 6 вересня 2001 р. № 201; п. 12 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві» від 1 серпня 2005 р. № 668; п. 2 Інструкції щодо заповнення Типового договору про закупівлю товарів (робіт або послуг) за державні кошти, затверджену наказом Міністерства економіки від 27 серпня 2010 р. № 925 (втратила чинність); п. 19 Положення про поставки продукції виробничо-технічного призначення, п. 16 Положення про поставки товарів народного споживання, п. 5 Основних умов регулювання договірних відносин при здійсненні експортно-імпорتنних операцій, затверджених постановою Ради Міністрів СРСР від 25 липня 1988 р. № 888; п. 9.1 Типового договору доручення на здійснення уповноваженою особою функцій управління державними корпоративними правами, затвердженого наказом Фонду державного майна України від 7 серпня 2000 р. № 1647; п. 35 Постанови Кабінету Міністрів України «Про запровадження аукціонів з продажу нафти, газового конденса-

* Таке заперечне твердження С. А. Подоляк не узгоджується із нашим дослідженням, яке ґрунтується на існуванні положення ч. 8 ст. 181 Господарського кодексу України, в якому фіксується цей термін.

ту, природного, скрапленого газу та вугілля» від 4 квітня 2000 р. № 599 тощо). Маємо зазначити, що жоден нормативно-правовий акт не містить дефініції, яка б розкривала зміст розглядуваного терміна, який залишається некодифікованим.

Термін «неукладений договір» («незаключений договір») закладено в Модельному Цивільному кодексі, прийнятому Постановою Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав 13 травня 1995 р. (ст. ст. 462, 861), застосовано в Угоді про загальні умови поставок товарів між організаціями держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД) від 20 березня 1992 р. (п. 17); використовується в нормах кодифікованих цивільних законів держав-учасниць СНД: ст. ст. 567, 658, 882 ЦК Республіки Вірменія від 5 травня 1998 р., ст. ст. 526, 625, 765 ЦК Республіки Білорусь від 7 грудня 1998 р., ст. ст. 542, 583 ЦК Республіки Казахстан від 27 грудня 1994 р., ст. ст. 428, 592, 729 ЦК Киргизької Республіки від 5 січня 1998 р., ст. ст. 555, 654, 812, 1234, 1235 ЦК Російської Федерації. Частина друга від 26 січня 1996 р., Частина четверта від 18 грудня 2006 р., ст. ст. 501, 585, 675, 832, 947 ЦК Республіки Таджикистан від 11 грудня 1999 р. У літературі зазначається, що «Поняття неукладеного договору зустрічається у законодавстві й інших країн, наприклад в ст. 312 Швейцарського цивільного кодексу» [5]. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. містить компонент «неукладений», яким позначається шлюб, зареєстрований у відсутності нареченої і (або) нареченого (ч. 1 ст. 48).

У теорії цивільного права запроваджено кілька визначень з уживанням саме розглядуваного терміна.

Є. В. Аношко вважає, що під неукладеними договорами (правочинами, що не відбулися) слід розуміти такі дії громадян і юридичних осіб, спрямовані на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків, умови укладення (вчинення) яких не до-

тримані настільки, що не можна вважати вчинені дії договорами (правочинами) [6, с. 227].

О. О. Савиним під неукладеним договором пропонується розуміти дії громадян і юридичних осіб, спрямовані на укладення цивільно-правового договору, але позбавлені однієї чи декількох умов, необхідних для визнання договору укладеним [7, с. 6].

Термін «неукладений договір» також зустрічається у дослідженнях з трудового права [8, с. 172-178].

І все ж, у наукових працях висловлюються зауваження щодо прийнятності терміна «неукладений договір». За міркуванням Д. О. Тузова, законодавець використовує не зовсім адекватний з точки зору логіки лінгвістичний прийом, коли для ясності мови заперечна характеристика «неукладеності» предіциюється договору як певній даності, яка вже гіпотезована названими положеннями закону як щось «існуюче», але із приєднанням до неї негативного предикату ніби «втрачає» своє існування. Це, – змушений визнати вказаний автор, – втім, неминуче, коли взагалі намагаються говорити про неіснуюче, і пов'язане з особливостями людського мислення (а відтак, і мови) як такого [9, с. 52].

Словосполучення «визнання договору неукладеним» містить внутрішню логічну суперечність – договір припустимо існує й водночас ніколи не існував» і це, у сукупності з іншими чинниками, робить категорію «неукладений договір» на сьогодні досить умовною [10, с. 149], вважає С. А. Подоляк.

Формулювання «неукладений договір» наводить на помилкову думку про якийсь особливий вид договору, у зв'язку із чим пропонується його уникати, натомість застосовувати формулювання «договір не укладений», як більш коректний [11]. Схожу конструкцію «договір не є укладеним» можна зустріти в актах вітчизняних судів [12]. Також вноситься пропозиція введення нових визначень – «такі, що не відбулися як правочини дії (волевиявлення)» («не узгоджені во-

левіявлення»). Мовою оригіналу «не состоявшиеся как сделки действия (волеизъявления)» («не согласованные волеизъявления»), які мають замінити існуючу термінологію – «несостоявшаяся сделка, незаключенный договор, а особенно несовершенная сделка» [13, с. 47-48]. Запропоновані варіанти нововведень, звичайно, мають право на існування, однак термін «неукладений договір» над конструкцією «такі, що не відбулися як правочини дії (волевіявлення)» чи «не узгоджені волевіявлення» має декілька переваг: його буквально значення створює більш точне уявлення про саме поняття; легко встановлює асоціативний зв'язок з порядком (процесом, процедурою) укладення договору; є лаконічним; має законодавче закріплення; усталений у юридичному обігу.

Укладений договір – неукладений договір являє собою антонімічне відношення, для позначення протилежності утвореного з юридичної точки зору договору використовується приєднання префікса не- до прикметника укладений. «Поеднуючись із прикметником, він вказує на «заперечення, відсутність характерних рис того, що виражене твірною основою» ...Прикметники з префіксом не- властиві усім стилям сучасної української мови» [14, с. 124], зокрема науковому. «Антонімія як семасіологічна категорія невід'ємна від термінологічних систем, що номінативно систематизують наукові поняття – складну й багатопланову мережу протиставлень, суттєво впорядковуючи тим самим термінологічну сферу» [15, с. 188].

Тому вважаємо, що практика, доктрина і законодавець вже традиційно та цілком обґрунтовано звертаються до зазначеного способу термінотворення, щоб позначити відсутність договору-юридичного факту, який абстрактно міг би призвести до очікуваних юридичних наслідків.

«Місце терміна в терміносистемі визначене місцем поняття у відповідній системі понять. Залежність терміна від системи понять виявляється і в особливій парадигматиці,

у специфічному характері поєднання терміна з іншими термінами в межах кожної терміносистеми» [16, с. 47]. Системність є однією із основних вимог до юридичного терміна. Словесна конструкція «неукладений договір» вказує на логічно-поняттєвий зв'язок із договором як одним із юридичних фактів, що здатні породжувати цивільно-правові відносини, та його укладенням як певним порядком, процедурою формування.

Отже, ґрунтуючись на проведеному дослідженні, можна стверджувати, що юридичний термін «неукладений договір» характеризується такими ознаками:

1) зафіксований у нормативно-правових актах різного рівня, тобто є сформованим і офіційним;

2) має наукове визначення (дефініцію);

3) доволі тривалий час звично використовується у судовій практиці та юридичній науці, що вказує на усталеність в юридичному обігу;

4) побудований за правилами антонімії і вказує на поняття, протилежне укладеному договору;

5) є раціонально стислим, що робить його зручним у використанні;

6) як елемент у терміносистемі цивільного права перебуває у логіко-поняттєвому взаємозв'язку із термінами «договір», «правочин», «укладення договору» тощо;

7) уживається в однаковому значенні як у законодавстві України, так і інших країн, що відповідає потребам уніфікації понятійного апарату (однакового розуміння термінології, використання однакових назв для тих самих явищ правової дійсності).

На нашу думку, наведені характеристики терміна «неукладений договір» створюють міцну основу для визнання його достатньо прийнятним і придатним для використання у будь-якій правовій площині: законодавчій, судовій, науковій, навчальній. Вказане слугує підставою для проведення подальшого дослідження і визначення місця терміна «неукладений договір» серед його синонімів.

Список використаної літератури

1. Федонюк В. Про терміносистему в період становлення науки / В. Федонюк // Зб. наукових праць «Проблеми української термінології». – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2006. – С. 19-21.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
3. Луниця Л. А. Общее учение об обязательстве : курс советского гражданского права / Л. А. Луниця, И. Б. Новицкий – М. : Госюриздат, 1950. – 416 с.
4. Подоляк С. А. Неукладеність господарських договорів – погляд зблизка / С. А. Подоляк // Часопис Київського університету права. Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні. – 2009. – № 2. – С. 151-154.
5. Теньков С. Признание договоров незаключенными за новыми Гражданским и Хозяйственным кодексами Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ua-law.livejournal.com>
6. Аношко Е. В. Соотношение недействительных сделок и незаключенных договоров (несостоявшихся сделок) : сб. работ 66-ой научной конф. студентов и аспирантов Белорусского гос. ун. 18-21 мая 2009 г., Минск. Ч. 3. – Минск : БГУ, 2009. – С. 226-229.
7. Савин А. А. Последствия договоров, считающихся незаключенными по российскому гражданскому праву : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. А. Савин. – М., 2010. – 25 с.
8. Лещух Д. Правові підстави та наслідки визнання трудового договору «неукладеним» / Д. Лещух, Т. Парпан // Вісник Львівського університету. Серія юрид. – 2012. – Вип. 55. – С. 172-178.
9. Тузов Д. О. Теория недействительности сделок : опыт российского права в контексте европейской правовой традиции : монография / Д. О. Тузов. – М. : Статут, 2007. – 604 с.
10. Подоляк С. А. Господарський договір та його юридичні конструкції – недійсність, нікчемність, неукладеність – в сучасних умовах / С. А. Подоляк // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 146-150.
11. Степанова И. Е. Правовая природа незаключенного договора / И. Е. Степанова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kmcon.ru>
12. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними від 06.11.2009 р. № 9 : Постанова Пленуму Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
13. Кияшко В. А. Теоретические проблемы и последствия несостоявшихся сделок : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Владислав Анатольевич Кияшко. – Краснодар, 2005. – 180 с.
14. Івасишина Т. Особливості синонімії прикметникових префіксів із значенням протилежності / Т. Івасишина // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць Черкаського нац. університету. – Черкаси : Брама-Україна, 2009. – Вип. 8. – С. 212-217.
15. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
16. Медведь О. До уточнення характеру та рівневої типології термінологічної системності / О. Медведь // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія «Проблеми української термінології». – 2008. – № 620. – 308 с.